

TÜRKİYE'DE KIL KEÇİSİ YETİŞTİRİCİLİĞİ ve EKONOMİK ÖNEMİ (DERLEME)

İlkay DELLAL¹

Ahmet ERKUŞ¹

Ayhan ELİÇİN²

Gürsel DELLAL²

Ordinary goat rearing and economic importance in Turkey
(A review).

SUMMARY

There were 9.2 million head ordinary goats in Turkey according to 1994 data and this number was 15.02% of the number of total animals and 89.76% of the number of goats in Turkey. Population, economical level and the number of ordinary goat rearing farms showed that goat rearing was an important production unit in Turkey. However it was compared with other animal production units, it could be said that the contribution of ordinary goat rearing to agricultural production is not enough. In spite of a lot of factors that determine this situation, the most important factor is low productivity. To increase productivity in ordinary goat rearing in Turkey, following suggestions must be taken into consideration. Improving of genotypes and environmental factors, searching of alternative consumption of ordinary goat products, obtaining organization of breeders, and making easier input and capital needs, processing and marketing of products.

KEY WORDS: Ordinary goat, ordinary goats rearing, productivity.

ÖZET

Türkiye'de 1994 verilerine göre 9.2 milyon baş kıl keçisi bulunmakta, bu sayı hayvan varlığımızın %15, 02'sini, keçi varlığımızın ise %89,76'sını oluşturmaktadır. Türkiye'de kıl keçisi yetiştiriciliği yapan işletme sayısı, nüfus miktarı ve ekonomik düzeyleri dikkate alındığında, kıl keçisi yetiştiriciliğinin önemli bir üretim dalı olduğu görülmektedir. Ancak, diğer hayvansal üretim dallarıyla karşılaştırıldığında, kıl keçisi yetiştiriciliğinin tarımsal üretime katkısının yeterli olduğu söylenemez. Bu durumu belirleyen bir çok faktör olmasına karşın, en önemli faktör verim düşüklüğüdür. Kıl keçisi yetiştiriciliğinde verimliliği arttırabilmek için genotip ve çevre faktörleri iyileştirmeli, kıl keçisi ürünlerinin alternatif üretim olanakları araştırılmalı ve yetiştiricilerin örgütlenmesi sağlanarak, girdi ve sermaye temini ile ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması kolaylaştırılmalıdır.

ANAHTAR KELİMELER: Kıl keçisi, kıl keçisi yetiştiriciliği, verimlilik.

GİRİŞ

Ülkemizin, bitkisel üretimde olduğu gibi hayvancılık açısından da elverişli bir ekolojik ve coğrafi yapıya sahip olması, tüm bölgemizde hayvancılık yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle 4.068.432 adet tarım işletmemizin %3,43'ünde yalnız hayvancılık, %72,14'ünde ise bitkisel ve hayvansal üretim birlikte gerçekleştirilmektedir (Anonim, 1994). Hayvancılık yapılan işletmelerde bakım, barındırma, besleme gibi nedenlerle küçükbaş hayvancılık tercih edilirken, elverişsiz iklim ve coğrafi şartlarda bile yaşamını sürdürebilen keçi, bu bölgelerdeki tarım işletmelerinde diğer hayvan türlerine oranla öncelikli olarak yetiştirilmektedir.

Dünyadaki özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yetiştirilen keçi, ülkemizde de elverişsiz iklim ve coğrafi şartların hüküm sürdüğü, ekonomik düzeyi düşük tarım işletmelerinin başlıca gıda ve gelir kaynağıdır. Buna rağmen, ormana verdiği zararlar nedeniyle, kıl keçisi yetiştiriciliğinin sorunlarına çok çeşitli çözüm önerileri getirilmekte, alternatif üretim dallarıyla ikame edilmesi dahi düşünülmektedir. Bu bölgelerimizde bu denli önemli olan keçi yetiştiriciliğinin, ülke ekonomisine katkısının bilinmesi, sorunlarının saptanması ve çözüm önerilerinin belirlenmesi önemlidir.

Dünyada Kıl Keçisi Yetiştiriciliği

Adaptasyon yeteneği çok yüksek olan, çok çeşitli ekonomik şartlarda ve ekstrem doğa koşullarında yaşamını sürdürebilen keçi, Dünyada özellikle tropik ve subtropik bölgelerde bulunmaktadır. Tropik ve subtropik bölgelerdeki keçi varlığının 1/3'ü ise yalnızca Hindistan, İran, Pakistan ve Endonezya'da yetiştirilmektedir (Horst, 1976).

1994 yılı verilerine göre dünyadaki 609.488.000 baş keçi varlığının yarısından fazlası (% 61.20) Asya kıtasındaki ülkelerde toplanmıştır. Bunu % 28.89'luk pay ile Afrika izlerken, % 9.91'lik kısım diğer üç kıtada bulunmaktadır. Keçi varlığının en fazla bulunduğu üç ülke sırasıyla Hindistan, Çin ve Pakistan'dır. Bu üç ülke dünya keçi varlığının %43.59'u gibi büyük bir bölümüne sahiptir. 1994 verilerine göre dünya keçi varlığının % 1.66'sı

Türkiye'de bulunmaktadır. Sahip olduğu keçi varlığı ile Avrupa, Akdeniz ve komşu ülkeler arasında önemli bir yere sahiptir. Et, süt ve deri ürünleri bakımından en yüksek üretim yine Asya kıtasında gerçekleştirilmiştir. Türkiye % 2.03 oranında keçi eti, % 2.95 keçi sütü ve %1.54 oranında keçi derisi üretimi ile dünya'daki önemli ülkeler arasında yer almaktadır (Anonim, 1995/a).

Türkiye'de Kıl Keçisi Varlığı ve Bölgelere Göre Dağılımı

Türkiye'deki tarım işletmelerinde, doğal koşulların ve mer'aların daha çok küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine olanak tanınması, öncelikli olarak aile ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla faaliyette bulunulması, bakım, besleme, barındırma, ürün çeşitliliği açısından büyükbaş hayvancılığa göre daha avantajlı olması ve zor iklim şartlarında yaşamını sürdürebilmesi gibi

Tablo 1. Türkiye Tarım İşletmelerinin Sahip Olduğu Hayvan Sayısı

	İşletme Sayısı		Hayvan Varlığı	
	Adet	%	Adet	%
Büyükbaş	2.674.334	65.73	11.318.727	18.40
Kültür İrki Sığır	483.734	11.89	1.936.285	3.15
Kültür Melezi Sığır	847.484	20.83	3.058.712	4.97
Yerli Sığır	1.404.525	34.52	6.049.425	9.83
Manda	85.331	2.10	274.305	0.45
Küçükbaş	1.201.765	29.54	50.208.341	81.60
Koyu n	1.017.380	25.01	39.910.027	64.87
Keçi	396.962	9.76	10.298.314	16.74
Kıl Keçisi	356.937	8.77	9.244.009	15.02
Tiftik Keçisi	40.025	0.98	1.054.305	1.71
Toplam	4.068.432	100.00	61.527.068	100.00

Kaynak : Anonim 1994, 1991 Genel Tarım Sayımı, Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları, DİE, Ankara

nedenlerden dolayı küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Nitekim işletme bazında değerlendirildiğinde 1991 yılı verilerine göre ülkemizde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan toplam 1.201.765 adet tarım işletmesi bulunmakta ve bu işletmelerde toplam 50.208.341 baş küçükbaş hayvan yetiştirilmektedir. Buna göre küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, hayvan varlığımızın %81,60'ını oluşturmaktadır. Yine aynı yılın verilerine göre 1.017.380 adet işletmede yetiştirilen 39.910.027 baş koyun, hayvan varlığımızın %64,87'sini ve 396.962 adet işletmede yetiştirilen 10.298.314 baş keçi ise % 16,74'ünü oluşturmaktadır. Yalnızca keçi yetiştiriciliği yapan işletmeler ırklara göre incelenir ise 356.937 adet işletmede 9.244.009 baş Kıl keçisi ve 40.025 adet işletmede de 1.054.305 adet Tiftik keçisi yetiştiriciliği yapılmaktadır. Buna göre keçi varlığımızın % 89,76'sını kıl keçisi oluşturmaktadır (Tablo 1).

1994 yılı verilerine göre ülkemizde küçükbaş hayvan varlığının %78,85'ini koyun, % 19,39'unu kıl keçisi, % 1,76'sını ise tiftik keçisi oluşturmaktadır. Küçükbaş hayvan varlığının 1970-1994 yılları arasındaki sayısal dağılımı incelendiğinde, 1970'de 36.471.000 baş olan koyun sayısı 1980'de % 33,34'lük artışla 48.630.000 başa ulaştığı, ancak bu artışın 1994'e kadar devam etmediği, 1994 yılında koyun varlığımız 1970'e göre % 2,26 oranında azaldığı görülmektedir. Aynı dönem içinde keçi varlığında da azalış görülmektedir. 1970'de 15.040.000 baş olan kıl keçisi 1980'de % 2,29'lük bir artışla 15.385.000 baştır. 1994'de ise 1970'e göre % 41,71 oranında azalmıştır. Tiftik keçisinde de aynı dönem içinde % 82,06'lık azalış gerçekleşmiştir (Tablo 2).

Ülkemizde genel olarak tüm bölgelerde keçi yetiştiriciliği yapılmasına karşın, en yoğun olarak Akdeniz bölgesinde yapılmaktadır (% 25,55). Kıl keçisi yetiştiriciliği bakımından da durum benzerdir. Toplam Kıl keçisi varlığının %27,58'i Akdeniz bölgesinde bulunmaktadır. Aynı bölgede Kıl keçisi yetiştiriciliği yapan işletme sayısı 89.584 adet olup, işletme başına 28 baş kıl keçisi düşmektedir. Akdeniz Bölgesini, Güneydoğu Anadolu (% 21,94) ve Ege Bölgesi (%21,01) izlemektedir (Tablo 3).

Kıl keçisinin illere göre dağılımına bakıldığında en fazla kıl keçisi yetiştiriciliği yapılan ilin Antalya olduğu görülmektedir (%10,33). Bunu

Tablo 2. Türkiye'de Küçükbaş Hayvan Sayısının Gelişimi

Yıllar	Koyun		Kıl Keçi		Tiftik Keçi		Toplam			
	bin baş	%	bin baş	%	bin baş	%	bin baş	%		
1970	36471	65.18	100.00	15040	26.88	100.00	4443	7.94	100.00	55954
1980	48630	71.86	133.34	15385	22.73	102.29	3658	4.51	82.33	67673
1985	42500	76.12	116.53	11233	20.12	74.69	2103	3077	47.33	55836
1990	40553	78.70	111.19	9698	18.82	64.48	1279	2.48	28.79	51530
1991	40416	78.97	110.82	9579	18.72	63.69	1185	2.32	26.67	51180
1992	39416	79.04	108.07	9440	18.93	62.77	1014	2.03	22.82	49870
1993	37541	78.75	102.93	9192	19.28	61.12	941	1.97	21.18	47674
1994	35646	78.85	97.74	8767	19.39	58.29	797	1.76	17.94	45210

Kaynak: Anonim 1995, Tarım İstatistikleri Özeti, Çeşitli Sayılar, DİE, Ankara.

Tablo 3. Türkiye'de Bölgeler İtibariyle Keçi Varlığı.

Bölgeler	Kıl keçisi			Tiftik keçisi			Toplam		
	İş.Say.	Baş	%	İş.Say.	Baş	%	İş.Say.	Baş	%
Orta kuzey	17.521	606.607	6.56	8.622	413.122	39.18	26.143	1.019.729	9.90
Ege	59.673	1.941.979	21.01	6.324	148.949	14.13	65.997	2.090.928	20.30
Marmara	8.622	253.619	2.74	297	2.461	0.23	8.919	256.080	2.49
Akdeniz	89.584	2.549.487	27.58	4.288	81.349	7.72	93.872	2.630.836	25.55
Kuzeydoğu	20.175	386.693	4.18	1.743	23.009	2.18	21.918	409.702	3.98
Güneydoğu	90.356	2.027.980	21.94	10.748	149.917	14.22	101.104	2.177.897	21.15
Karadeniz	6.272	107.961	1.17	793	20.517	1.95	7.065	128.478	1.25
Ortaoğu	31.575	477.008	5.16	706	5.509	0.52	32.281	482.517	4.69
Orta Güney	33.159	892.675	9.66	6.504	209.472	19.87	39.663	1.102.147	10.70
TÜRKİYE	356.937	9.244.009	100.00	40.025	1.054.305	100.00	396.962	10.298.311	100.00

Kaynak: Anonim 1994, 1991 Tarım Sayımı, tarımsal işletmeler (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları, DİE, Ankara.

sırasıyla İçel, Şırnak, Adana, İzmir, Bitlis, Kütahya, Denizli, Şanlı Urfa ve Afyon izlemektedir. Kıl keçisi yetiştiren işletme sayısı bakımından da ilk sırayı Antalya almasına karşın, işletme başına kıl keçisi sayısı en fazla Afyon ilinde bulunmaktadır. Türkiye'de kıl keçisi yetiştiren işletmelerde ortalama kıl keçisi sayısı 26 başdır (Tablo 4).

Kıl Keçisi Yetiştiriciliğinde Üretim Miktarı ve Verim

Tüm bölgelerimizde yetiştirilen ve keçi varlığımızın %90'ı gibi büyük

Tablo 4. Kıl Keçisi Varlığının İllere Göre Dağılımı.

	Kıl keçisi yetiştirilen işletme sayısı	Toplam içinde payı %	baş	Toplam içinde payı %	İşletme başına kıl keçisi sayısı
Türkiye	356937	100.00	9244009	100.00	26
Antalya	31055	8.70	954773	10.33	31
İçel	19732	5.53	653017	7.06	33
Şırnak	12372	3.47	544850	5.89	44
Adana	7268	2.04	406114	4.39	56
İzmir	8917	2.50	400516	4.33	45
Bitlis	4695	1.32	290600	3.14	62
Kütahya	7321	2.05	260060	2.81	36
Denizli	7465	2.09	247858	2.68	33
Şanlı Urfa	15873	4.45	234658	2.54	15
Afyon	1571	0.44	233019	2.52	148

Kaynak: Anonim 1994, A.g.e., Ankara.

Tablo 5. Türkiye'de Kıl Keçisi Sütü Üretimi.

Yıllar	ton	%	Endeks 1970=100	Toplam (ton)
1970	555000	12.90	100.00	4302000
1980	576745	10.54	103.92	5472345
1985	342929	3.55	61.79	9670123
1990	323725	3.37	58.33	9617415
1991	322120	3.15	58.04	10240105
1992	308415	3.00	55.57	10279245
1993	304120	2.92	54.80	10406020
1994	288550	2.73	51.99	10560920

Kaynak: Anonim 1995/b, A. g. e. Ankara.

Tablo 6. Türkiye'de Kıl Keçisi Eti Üretimi.

Yıllar	Kıl Keçisi	Kıl Keçisi	Toplam	Türkiye Et	Endeks	Tü3232nöe Et Üretimi (ton)
	(ton) 1	oğlağı (ton) 2	(1+2)	Üret. İçinde Payı (%)	1970=100	
1970	19643	2667	22310	10.19	100.100	219042
1980	14730	1865	16595	8.12	74.38	204380
1985	18454	2544	20998	4.21	94.12	498709
1990	17005	3425	20430	4.03	91.57	506995
1991	15630	2525	18155	4.06	81.38	446840
1992	14045	2135	16180	3.60	72.52	448925
1993	13340	1905	15245	3.53	68.33	432180
1994	12255	2135	14390	3.09	64.50	466190

Kaynak: Anonim 1995, A. g. e. Ankara.

bir kısmını oluşturan kıl keçileri, özellikle orman içi ve kenarındaki dağ köylerinde, başka türlerin yetiştirilmesine elverişli olmayan şartlar nedeniyle, tarım işletmelerinin en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır.

Kıl keçisinden elde edilen süt, et, deri, kıl, gübre gibi ürünler hem aile işletmelerine hemde ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de 1994 verilerine göre kıl keçisi sütü üretimi 288550 ton olup toplam süt üretiminin % 2.73'ünü oluşturmaktadır. Tablo 5'den de görüldüğü gibi 1970'de süt üretiminin %12.90'ını oluşturan kıl keçisi sütü 1980'de % 10.54'e, 1994'de ise % 2.73'e kadar düşmüştür. Aynı dönemde hayvan sayısındaki azalış nedeniyle kıl keçisi sütü üretimi de % 48.01 oranında azalmıştır. Bu dönem içinde hayvan sayısında fazla bir artış olmamasına rağmen, toplam süt üretiminin % 145.49 oranında artması, diğer türlerden sağlanan üretim artışının, dolayısıyla verim artışının, kıl keçisinde gerçekleştirilemediğini göstermektedir (Tablo 5).

1994 yılında kıl keçisinden 12.255 ton, kıl keçisi oğlağından 2.135 ton olmak üzere toplam 14.390 ton kıl keçisi eti üretilmiştir. Bunun Türkiye et üretimi içindeki payı % 3.09'dur. 1970-1994 döneminde kıl keçisi eti üretiminde de % 35.5'lik azalış gerçekleşmiştir. Bu dönemde toplam et üretiminin %112.83 oranında artması yine diğer türler yanında kıl keçisi yetiştiriciliğinin ihmal edildiğini göstermektedir (Tablo 6).

Deri üretiminde de durum aynıdır. 1970'de 1.766.695 adet olan deri üretimi 1994'de %46,83 azalışla 936430 adete düşmüştür (Tablo 7).

Türkiye kıl üretimi 1994 yılında 3.565 tondur. 1970'den günümüze % 59.76 oranında azalmıştır (Tablo 8).

Farklı bölgelerde yetişen kıl keçileri iklim, toprak ve mera koşullarına bağlı olarak et, süt ve kıl verimi bakımından birbirinden farklı değerler göstermektedir. Türkiye'de hayvancılıkta üretim miktarları, tahmini ortalama verimler üzerinden hesaplandığı için, istatistiklere göre hesaplanan verimler gerçeği yansıtmamaktadır. Bu verilere göre 1970'den bu yana kıl keçisi yetiştiriciliğinde herhangi bir gelişme sağlanmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Türkiye'de Kıl Keçisi Deri Üretimi.

Yıllar	Kıl keçisi (ton) 1	Kıl keçisi oğlağı (ton) 2	Toplam (1+2)	Endeks 1970=100
1970	1364406	402289	1766695	100.00
1980	1002890	276460	1279350	72.41
1985	1139807	309776	1449583	82.05
1990	1036450	400120	1436570	81.31
1991	912120	284570	1196690	67.74
1992	816950	238370	1055320	59.73
1993	770290	206370	976660	55.28
1994	713120	226310	939430	53.17

Kaynak: Anonim 1995/b, A. g. e. Ankara.

Tablo 8. Türkiye'de Kıl Üretimi.

Yıllar	Kıl Üretimi (ton)	Endeks 1970=100
1970	8860	100.00
1980	9275	104.68
1985	4461	50.35
1990	4070	45.94
1991	3960	44.70
1992	3840	43.34
1993	3730	42.10
1994	3565	40.24

Kaynak: Anonim 1995/b, A. g. e. Ankara.

Kıl keçisi, fizyolojik özellikleri bakımından sert iklim, toprak ve yeter...z besleme koşullarına çok iyi uyumuş, dayanıklı ve kanaatkar bir hayvandır. Hemen hiç elden yemleme yapılmasa da yiyeceğini mer'adan karşılayabilmektedir. Döl verimi ve ikizlik oranı düşüktür. Süt verimi, bölge ve kıl keçisi tipine göre değişiklik göstermekte, ortalama 65-70 kg süt alınmaktadır. Bakım ve besleme koşullarının iyileştirilmesiyle süt verimi 100 kg'ın üstüne çıkmaktadır. Ortalama kırkım ağırlığı dışılerde 0,5-1,0 kg. erkeklerde ise 2 kg'ın üzerindedir. Karkas randımanı % 50 dolayındadır (Ertuğrul,1991).

Kıl Keçisinin Ekonomik Önemi

Tarımsal Üretim İçindeki Yeri

Tablo 9'da Türkiye'de kıl keçisi ürünlerinin tarımsal üretim değeri içindeki yeri görülmektedir. Kıl keçisinden elde edilen ürünlerin, tarımsal üretim değeri içindeki payı % 0.19'dur. Tarımsal üretim değeri içinde kıl keçisinin, canlı hayvan (keçi, oğlak), süt ve kıl üretimi bakımından katkısı sırasıyla %0.15, %0.04 ve %0.001 paya sahiptir.

Kıl keçisinden elde edilen ürünler genellikle aile içinde tüketilmekte, pazara yönelik üretime pek rastlanılmamaktadır. Keçi sütü, yoğurt, peynir, tereyağı olarak değerlendirilmekte, keçi eti, üretildiği bölgenin tüketici zevkleri doğrultusunda aile ihtiyacı için kullanılmaktadır. Keçi derileri özellikle ayakkabı sanayinin hammadde gereksinimini büyük ölçüde sağlamaktadır. Kıl üretimi, köy el sanatları alanında kullanılmakta, sanayiye dönük üretime rastlanılmamaktadır. Kıl keçisi gübresi, özellikle Aknediz Bölgesinde muz ve sera tarımı için önem taşımaktadır.

Tablo 9. Türkiye'de Kıl Keçisi Ürünlerinin Tarımsal Üretim Değeri İçindeki Yeri (*).

Ürünler	Üretim (Adet, ton)	Üretim Değeri (milyon TL)	Tarımsal Üretim Değeri İçinde Payı %
Canlı Hayvan			
Kıl Keçi	686.610	5.421.653	0.120
Kıl Keçi Oğlağı	2.405.390	1.496.551	0.030
Hayvansal Ürünler			
Süt	304.120	1.549.584	0.040
Kıl	3.730	45.959	0.001
TOPLAM		8.513.747	0.191
Tarımsal Üretim Değeri		4.380.667.728	100.00

Kaynak: Anonim 1995, Tarımsal Ürünler (Miktar, Fiyat, değer) 1993, DIE, yayın No: 1835, Ankara

(*) DIE tarafından hesaplanan tarımsal üretim değeri, bitkisel üretim, hayvansal üretim ve canlı hayvan değerlerinden oluşmaktadır. Bitkisel üretim ve hayvansal üretim miktarları, birim fiyatları ile çarpılarak üretim değerleri bulunmakta canlı hayvanlarda ise hayvan varlığı her bir çeşitin baş olarak fiyatı ile çarpılarak değer elde edilmektedir. Hayvansal üretim değeri içinde et üretim değeri ayrıca yer almamaktadır. Bu nedenle çizelgede kıl keçisi ürünlerinin sadece toplam üretim değeri içindeki payı hesaplanmıştır.

Tablo 10. Türkiye Keçi Ürünleri Dış Ticareti (1992) (1000 \$).

Canlı hayvan	Keçi eti	Kıl	Toplam İhracatı	Tar. Ürün. %	Toplam İhracat	%
1657	10.5	194	1861.5	220385	0.08	14709153 0.01

Kaynak: Anonim 1992, İGEME kayıtları, Ankara.

Dış Ticaretteki Yeri

Türkiye'de keçi ürünlerinin dış ticaretine baktığımızda 1992 yılında canlı hayvan, et ve kıl olarak toplam 1.861.500 dolarlık ihracat gerçekleştirildiği, bunun büyük bölümünün de canlı hayvan olduğu görülmektedir. Tarım ürünleri ihracatın %0.08, toplam ihracatımızın da %0.01'lik kısmını keçi ürünleri oluşturmaktadır. Kıl keçisi ürünlerinde ithalat ise yapılmamaktadır. Bu verilere göre kıl keçisi ürünlerinin dış ticaretimizde önemli bir yer tutmadığı, üretilen tamamen yurtiçinde tüketildiği söylenebilir.

Kıl Keçisi-Orman İlişkisi

Ülkemizde kıl keçisi yetiştiriciliği tümüyle orman ve orman içi mer'aya dayanmaktadır. Kıl keçileri dağlık bölgelerde her mevsimde yaşamlarını ormanda geçirmekte, ormanda buldukları bitki, yaprak ve yapraklı dalı yemektelerdir (Özcan, 1984).

Yapılan bir araştırmaya göre kıl keçilerinin orman fidanlarını yok ettiği, toprağın su geçirgenliğini olumsuz yönde etkileyerek, suyun toprağa işlenmesini engellediği, yüzeysel akışın artmasına ve böylece erazyona neden olabilecekleri saptanmıştır (Acatay ve ark., 1978).

Diğer yandan orman içi ve kenarındaki yerleşim denetim altına alınamaması, ormana zararlı etmenler arasında en önemli rolü oynamıştır. İklimin, toprağın elverişsizliği ve yaşama güçlükleri, plansız kaçak kesimlere, tarla açma amacıyla çıkarılan orman yangınlarına yol açmıştır (Şengonca, 1989).

Bu nedenle ormana verilen zarar sadece kıl keçisi yetiştiriciliğinin orman içi mer'aya dayanmasından değil, aynı zamanda yerleşim yerlerinin orman içi alanlarda bulunmasından ve bu yörelerde ekonomik şartlar, elverişsiz doğal koşullar nedeniyle başka bir tarımsal faaliyetle uğraşılmasından kaynaklanmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Buraya kadar verilenlerin ışığı altında, ülkemizde kıl keçisi yetiştiriciliği yapan işletmelerin sayıları, nüfus miktarları ve ekonomik düzeyleri dikkate alındığında kıl keçisi yetiştiriciliğinin önemli bir üretim dalı olduğu görülmektedir. Nitekim, 1991 yılı verilerine göre ülkemizde kıl keçisi yetiştiriciliği yapan işletme sayısı 356.937'dir (Anonim, 1994). Türkiye'de tarım işletmesi başına nüfusun 7 kişi olduğu kabul edilirse (Erkuş ve ark., 1995), yaklaşık 2,5 milyon kişinin kıl keçisi yetiştiriciliği ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de diğer türlerin yetiştirilmesine elverişli olmayan koşullara sahip bölge ve yörelerde, orman ve orman yakınlığında ve dağlık alanlarda yapılmakta olan kıl keçisi yetiştiriciliği işletmecinin hemen hemen tek geçim kaynağıdır (Ertuğrul ve ark., 1995). Buna karşın, diğer hayvansal üretim dallarıyla karşılaştırıldığında, kıl keçisi yetiştiriciliğinin tarımsal üretime katkısının yeterli olduğu söylenemez. Bunun en önemli nedeni birim hayvan başına verimin düşüklüğüdür. Bu durumda kıl keçisi yetiştiriciliğinden verimliliğin artırılması, gerek tek gelir kaynağı kıl keçisi olan geniş bir kesimin yaşamını güvence altına almak, gerekse Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkı açısından önemli görülmektedir. İşletmecilerin gelirlerini ve yaşam düzeylerini yükseltebilmek için izlenebilecek yollar ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Üretim miktarını artırarak işletmecinin gelirini yükseltmek, hayvan başına verimliliğin artırılmasına bağlıdır. Bunun için izlenebilecek en önemli yollardan birisi genotipin ve çevrenin Islahıdır. Bu amaçla, yerli keçi ırklarından gen rezervi sağlayacak olanlar dışında kalanlar sütcü keçi popülasyonlarına dönüştürülmelidir (Ertuğrul ve ark., 1995). Kıl keçilerinin genotipik Islahı, yıllardır tartışılan orman-keçi ilişkisine çözüm getirebilecek en gerçekçi yaklaşımdır. Orman içi ve kenarında yetiştirilen kıl keçilerinin, sütcü keçilere dönüştürülmesi ile hem kıl keçilerinin toplam üretimdeki payı düşürülmeden sayıları azaltılabilir, hemde kıl keçisinin ormana verdiği zarar en aza indirilebilir. Sütcü keçiler, süt verimlerinin yüksekliğinin yanısıra, evde, bağ ve bahçede yetiştirilebilirler (Özcan ve ark., 1986). Kıl keçilerinin genotipik Islahı konusunda üniversitelerin ve ilgili kuruluşların geliştirdikleri proje ve önerilere titizlikle uyulmalıdır.

2. İşletmenin ekonomik düzeyini yükseltmek ve ormana verilen zararı azaltmak amacıyla alternatif üretim olanakları araştırılmalı, işgücünün tarım dışı istihdamı sağlanmalı, ormandan faydalanma ile ilgili düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

3. Süt keçisi yetiştiriciliğinde sermaye ihtiyacını karşılamaya yönelik kredilerle işletmeciler desteklenmelidir. Bu şekilde üretimin entansif olarak yapılması sağlanabilir ve kıl keçisinin ormana verdiği zarar en aza indirilebilir.

4. Kıl keçisinden elde edilen ürünlerin alternatif alanları araştırılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Bu nedenle, son yıllarda küçükbaş hayvanlar arasında özellikle koyunlardan daha yağsız et vermesi nedeniyle keçi eti üretimi daha aktüel bir konu olmuştur. Oğlak etinin üretimi ve tüketimi kıl keçisi yetiştiriciliği yapılmayan bölgelerde de teşvik edilmelidir. Keçi sütünden özel peynir yapabilecek imalathanelerin kurulması desteklenmeli ve elde edilen ürünlerin tüketimi yaygınlaştırılmalıdır. Keçi sütünün süt teknolojinde ve beslenmedeki öneminin farkında olan birçok ülkede, keçi sütü peynirlerinin yapımının yaygın olduğu görülür. Keçi sütünden yapılan peynirlerin, inek sütünden yapılanlara üstün tutulduğu nedeniyle, çok daha pahalıya satıldıkları görülebilmektedir (Konar, 1984).

Keçi kılından elde edilen elsanatları ürünlerinin turistik bölgelerde etkin bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Kıl keçisi yetiştiriciliği yapılan bölgelerde keşmir yünü (alt kıl) üretimi üzerinde de durulmalıdır. Bu amaçla keşmir yünü üretimi artırılmaya çalışılmalı, tekstil sanayinde yerli keşmir yününün tüketimi teşvik edilmeli ve keşmir yünü üretiminde ileri ülkelerle işbirliği olanakları sağlanmalıdır (Ertuğrul ve ark., 1995).

5. Kıl keçisi yetiştiricilerinin örgütlenmesi sağlanarak girdi temini, sermaye ihtiyacı, ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması gibi konular kolaylaştırılmalıdır. Bunun içinde en iyi yol kooperatiflerdir. Çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatiflerinin, keçi yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapıldığı bölgelerde kurulması teşvik edilebilir.

KAYNAKLAR

- Acatay AF, Gülen İ, Baş R (1978) Türkiye'de Kıl Keçi ve Orman İlişkileri TÜBİTAK, Tarım ve Ormanlık Araştırma Grubu, Yayın No: 382, Ankara.
- Anonim (1994) 1991 Genel Tarım Sayımı, tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Araştırması Kesin Sonuçları, DİE, Ankara.
- Anonim (1995/a) FAO Production Yearbook, Vol:48, Rome.
- Anonim (1995/b) Tarım İstatistikleri Özeti, Çeşitli Yıllar, DİE, Ankara.
- Anonim (1995/c) Tarımsal Ürünler (Miktar, Fiyat, Değer) 1993, DİE yayın N: 1835, Ankara.
- Erkuş A, Bülbül M, Kiral T (1995) Tarım Ekonomisi, A. Ü. Ziraat Fakültesi Vakfı Yayınları, Ankara.
- Ertuğrul M (1991) Küçükbaş Hayvan Yetiştirme Uygulamaları, AÜ Ziraat Fakültesi Yayınları: 1211, Yardımcı Ders Kitabı 348, Ankara.
- Ertuğrul M, Akman N, Eliçin A, Anık Z (1995) Küçükbaş Hayvansal Ürünler Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, IV. Teknik Kongresi, Ankara.
- Horst P (1976) The Economic Importance of The Goat in The Tropics and Subtropics, Animal Research and Development, Vol: 4, Institute for Scientific Co-operation, Germany.
- Konar A (1984) Keçi Sütünün Toplum Beslenmesi ve Sağlığındaki Yeri ve Önemi, Türkiye'de Süt Keçiciliğini Geliştirilmesi Semineri, TOKB, Ziraai Araştırma Enstitüsü, yayın No: 145, Adana.
- Özcan L, Güney I, Pekel E, Torun O (1986) Akdeniz Bölgesinde Kıl Keçisi Yetiştiriciliği ve Islah Olanakları, Batı Akdeniz Bölgesi 1. Hayvancılık Semineri, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Antalya.
- Özcan L (1984) Türkiye'de Keçi, Orman ve İnsan İlişkileri, Türkiye'de Süt Keçiciliğini Geliştirilmesi Semineri, TOKB, Ziraai Araştırma Enstitüsü, yayın No: 145, Adana.
- Şengonca M (1989) Küçükbaş Hayvan Yetiştirme (Keçi Yetiştirme), Uludağ Üniversitesi Yayın No:27, Bursa.